УДК 167:37.01]:316.654
DOI https://doi.org/10.31392/cult.alm.2026.3.19

Матусевич Тетяна Володимирівна,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри соціальної філософії,
філософії освіти та освітньої політики
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
orcid.org/0000-0002-3793-462X
t.v.matusevych@udu.edu.ua

Сташук Віталій Филимонович,
кандидат політичних наук,
проректор з науково-педагогічної роботи (міжнародні зв'язки) Українського державного
університету імені Михайла Драгоманова,
orcid.org/0000-0002-1805-4176
v.f.stashuk@udu.edu.ua

ЦИФРОВА ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА ЯК ПРЕДМЕТ ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНЬОГО АНАЛІЗУ: СУЧАСНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ДИСКУСІЇ

У статті здійснено філософсько-освітній аналіз сучасних концептуальних підходів до цифрової громадянської освіти як одного з ключових напрямів трансформації освіти в умовах цифровізації суспільства. Обґрунтовано, що розвиток цифрових технологій істотно змінює характер громадянської участі, політичної комунікації, доступу до інформації та механізмів формування демократичної культури, актуалізуючи необхідність переосмислення змісту, цілей і ціннісних засад громадянської освіти. Показано, що цифрова громадянська освіта виходить за межі формування технічних цифрових компетентностей і набуває характеру комплексної освітньої концепції, яка інтегрує розвиток цифрової грамотності, критичного мислення, медіаграмотності, етичної відповідальності, інформаційної безпеки, демократичної культури та активної громадянської участі. На основі аналізу сучасних зарубіжних і вітчизняних досліджень систематизовано основні напрями наукових дискусій щодо цифрової громадянської освіти. До них віднесено концептуалізацію феномена цифрового громадянства, визначення цілей цифрової громадянської освіти, осмислення її аксіологічних засад, дослідження потенціалу цифрових технологій для розвитку демократичної участі, аналіз ризиків цифрової трансформації, пов'язаних з маніпуляціями, дезінформацією, алгоритмічною поляризацією, інформаційними бульбашками, цифровим наглядом, порушенням приватності та зростанням соціальної нерівності. Обґрунтовано особливу роль педагога як фасилітатора розвитку особистості, який в умовах втрати монополії на знання набуває функції наставника, здатного формувати критичне мислення, інформаційну культуру, відповідальність і ціннісні орієнтації здобувачів освіти. Сформульовано висновок, що цифрова громадянська освіта є важливою складовою частиною сучасної філософії освіти та виступає одним з ключових інструментів розвитку демократичного суспільства, зміцнення соціальної відповідальності, інформаційної стійкості та культури відповідального громадянства в умовах цифрової трансформації.

Ключові слова: цифрова громадянська освіта, цифрове громадянство, філософія освіти, цифрова грамотність, медіаграмотність, критичне мислення, демократія, цифрові технології, демократична культура, відповідальне громадянство.

© Матусевич Т. В., Сташук В. Ф., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Matusevych Tetiana,
Doctor of Philosophy, Professor,
Professor at the Department of Social Philosophy,
Philosophy of Education and Educational Policy
Dragomanov Ukrainian State University
orcid.org/0000-0002-3793-462X
t.v.matusevych@udu.edu.ua

Stashuk Vitalii,
PhD in Political Science
Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work
(International Relations)
Dragomanov Ukrainian State University
orcid.org/0000-0002-1805-4176
v.f.stashuk@udu.edu.ua

DIGITAL CITIZENSHIP EDUCATION AS A SUBJECT OF PHILOSOPHICAL AND EDUCATIONAL ANALYSIS: CONTEMPORARY CONCEPTUAL DISCUSSIONS

The article provides a philosophical and educational analysis of modern conceptual approaches to digital civic education as one of the key areas of educational transformation in the context of the digitalization of society. It is substantiated that the development of digital technologies significantly changes the nature of civic participation, political communication, access to information, and mechanisms for the formation of democratic culture, highlighting the need to rethink the content, goals, and value principles of civic education. It is shown that digital civic education goes beyond the formation of technical digital competencies and takes on the character of a comprehensive educational concept that integrates the development of digital literacy, critical thinking, media literacy, ethical responsibility, information security, democratic culture, and active civic participation. Based on the analysis of modern foreign and domestic research, the main areas of scientific discussions on digital civic education are systematized. These include conceptualization of the phenomenon of digital citizenship; definition of the goals of digital civic education; understanding of its axiological principles; research into the potential of digital technologies for the development of democratic participation; and analysis of the risks of digital transformation associated with manipulation, disinformation, algorithmic polarization, information bubbles, digital surveillance, privacy violations, and the growth of social inequality. The special role of the teacher as a facilitator of personal development is substantiated; the teacher, in the conditions of losing the monopoly on knowledge, acquires the function of a mentor capable of forming critical thinking, information culture, responsibility, and value orientations of education seekers. It is concluded that digital civic education is an important component of the modern philosophy of education and acts as one of the key tools for the development of a democratic society, strengthening social responsibility, information sustainability, and a culture of responsible citizenship in the conditions of digital transformation.

Key words: digital citizenship education, digital citizenship, philosophy of education, digital literacy, media literacy, critical thinking, democracy, digital technologies, democratic culture, responsible citizenship.

Постановка проблеми. Надзвичайно висока швидкість змін у цифрових технологіях та їх прискорене поширення не залишають сучасній освітянській спільноті альтернатив, окрім їх опанування, «приборкання» та використання в освітній практиці на благо загального поступу. Для громадянської освіти виклики диджиталізації доповнюють та взаємодіють з «класичними» проблемами індоктринації і загроз політичної маніпуляції та інформаційних війн, провокуючи нові труднощі, пов'язані з віднайденням релевантних методів та форматів для залучення студентів до різноманіття громадянських активностей.

Однак, незважаючи на широке захоплення цифровими інформаційно-комунікаційними технологіями, вчені (Lewin, Lundie, 2016; Tolnaiová, 2020) стверджують, що їхня трансформаційна сила ще недостатньо осмислена у філософсько-освітній площині.

Аналіз попередніх досліджень. Перспектива того, що системи цифрової освіти

та навчання зумовлять революцію у викладанні та навчанні, оскільки це означатиме широкодоступні ресурси або радикально змінений віртуальний навчальний досвід, часто переноситься без будь-яких застережень на проблемні соціальні, етичні та епістемологічні вимоги, які є життєво важливими для революційних змін (Lewin, Lundie, 2016; Tolnaiová, 2020).

Ці застереження актуалізують проблематику аксіологічного виміру цифрової громадянської освіти. Як зазначали Д. Олкотт, Ф.К. Каррера, Е.Е. Галлардо, М.Х. Гонсалес (Ethics and Education…, 2015, p. 67), освіта щодо безпечного та морально відповідального використання цифрових технологій має ґрунтуватися на цінностях, які характеризують розвинену демократію. Дослідники поділяють думку про те, що цифрове громадянство має ґрунтуватися на цінностях поваги, толерантності, свободи, безпеки (Sanabria, Cepeda, 2016, p. 98) і слідувати демократичним принципам (етика, законність, безпека та відповідальність) в цифровому просторі (Manzuoli, Sánchez, 2019).

Водночас дослідники висловлюють занепокоєння щодо нових викликів соціального впливу цифрових технологій. Стосовно ролі цифрових технологій та соціальних медіа у сучасному суспільстві, а також їхнього потенційного негативного впливу на демократію Л. Даймонд зазначив: «Рідко в історії погляди на соціальний вплив нової технології так швидко змінювалися від оптимізму (якщо не ейфорії) до песимізму (якщо не відчаю), як це сталося із соціальними медіа. Соціальні медіа та різноманітні пов'язані з ними цифрові інструменти, що дають змогу людям шукати, отримувати, накопичувати та обробляти інформацію, які колись прославлялися як велика сила для розширення можливостей громадян, швидко стали розглядатися як головна загроза демократичній стабільності та свободам людини» (Diamond, 2019, p. 20).

Т. Гарріс, колишній спеціаліст з питань етики компанії "Google", який у юності навчався на фокусника, розглядає деякі подібності між магічними та цифровими інструментами. По-перше, обидві групи інструментів дають людям ілюзію вибору, фактично контролюючи меню опцій, що є вирішальним для маніпуляції. По-друге, цифрові технології функціонують як ігрові автомати, привертаючи увагу людей, надаючи їм «переривчасті змінні винагороди», які, як показали психологічні дослідження, викликають велике звикання, а для постачальника є неймовірно прибутковими. По-третє, постійна новизна потоків соціальних медіа породжує «страх пропустити щось важливе» і, отже, викликає звикання (Diamond, 2019).

Словацький дослідник Р. Жаноні зазначає, що вплив цифрових технологій на публічний дискурс, його якість і саму демократію є, на жаль, доволі катастрофічним. Новий світ інформації, який мав підвищити рівень обізнаності, розуміння та емансипації людини, приніс інформаційний хаос, анархію, посилення поляризації та розколу. Сучасні люди намагаються втекти від цього небажаного ефекту неоднозначності інформації, осідаючи в клітці своїх упереджень. Р. Жаноні вважає, що це логічний результат інформаційно-технологічного стану сучасного суспільства, яке під впливом комерції та розвитку технологій, пропонує постправду, інформаційні бульбашки, маніпуляцію даними, посилення агресії в публічних дебатах або послаблення довіри (Žanony, 2018).

Методологія дослідження. Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових і філософсько-освітніх підходів. Використано метод концептуального аналізу для з'ясування змісту феноменів «цифрове громадянство» та «цифрова громадянська освіта»; порівняльний аналіз – для зіставлення сучасних зарубіжних і вітчизняних підходів до їх інтерпретації; системний підхід – для розгляду цифрової громадянської освіти як цілісного феномена. Філософсько-освітній аналіз дав змогу проаналізувати аксіологічні, антропологічні та праксеологічні засади цифрової громадянської освіти, а також окреслити її роль у формуванні демократичної культури, відповідального громадянства та розвитку критичного мислення в умовах цифрової трансформації суспільства.

Метою статті є здійснення філософсько-освітнього аналізу сучасних концептуальних дискусій щодо цифрової громадянської освіти, систематизація основних напрямів її теоретичного осмислення, визначення аксіологічних засад, освітніх можливостей і ризиків цифрової трансформації, а також обґрунтування ролі цифрової громадянської освіти як важливого чинника розвитку демократичної культури,

відповідального громадянства та критичного мислення в сучасному суспільстві.

Виклад основної частини. Загалом дискусії щодо цифрової громадянської освіти охоплюють такі напрями досліджень.

1. Визначення мети освіти для цифрового громадянства. Дослідження цієї проблематики переважно зосереджені на ідеї цифрової громадянської освіти, зокрема на її основній концепції – цифровому громадянстві та його ролі в розвитку суспільства.

Визначення цифрового громадянства передбачає багатоаспектне тлумачення цього феномена зі змінним акцентом на його глобальному вимірі, соціальних практиках, ролі індивідуальної та групової участі. Так, М. Сірсон та інші (Digital citizenship…, 2015) визначають цифрове громадянство як комплексну концепцію з такими трьома компонентами: постійне запитування щодо глобальних політик, активний інтерес до справ інших країн та інтерес до створення справедливого глобального порядку (Manzuoli, Sánchez, 2019). Н. Коулдрі, Х. Стефансен, А. Фотопулу, Р. МакДональд, В. Кларк, Л. Дікенс (Digital citizenship?, 2014) підтримують подібну точку зору на цифрове громадянство, хоча пропонують більш сильну евристичну концепцію, зосереджену на дослідженні використання технологій через міжособистісні стосунки та соціальні практики, створені різними соціальними групами. А. Гінц, Л. Денсік, К. Валь-Йоргенсен (Hintz., Dencik, 2017, p. 731) стверджують, що «цифрове громадянство зазвичай визначається як (само)виконання ролі людей у суспільстві за допомогою цифрових технологій» (Manzuoli, Sánchez, 2019). Інші дослідження фокусуються на залученні громадян до використання доступної інформації, визначаючи, що таке залучення є суттєвим у цифрову добу і дає змогу досягти відчутних зусиль, збільшити відповідальність і покращити комунікацію та зв'язки між громадянами та порталами відкритих даних. Незважаючи на це, досі існує дефіцит даних, екстрапольованих на глобальний контекст (Manzuoli, Sánchez, 2019).

2. Цифрова громадянська освіта як шлях до розширення можливостей.

Цей напрям досліджень зосереджується на тому, як технології збагачують демократичні процеси та участь громадян, а також ініціативи громадян, програми розширення прав і можливостей громадян і надання інформації про місцеві, державні та федеральні органи влади за допомогою симуляторів процесів участі громадян, розширення участі громадян у цифровому просторі, концептуалізацію ідеї інтернету як простору для залучення до громадських справ (Tolnaiová, 2020; Manzuoli, Sánchez, 2019).

М. Ареа-Морейра та Т. Рібейро-Пессоа (Area-Moreira, Pessoa, 2012, p. 13) стверджують, що «нова грамотність є правом індивідів і необхідною умовою для соціального та демократичного розвитку в суспільстві XXI століття». У системі освіти та навчання цифрові інформаційно-комунікаційні технології є важливими елементами спілкування, співпраці, презентації та роботи (або комплексного розвитку особистості учнів / школярів / дітей). Таким чином, різні навички, зокрема розвиток громадянської позиції та цифрової грамотності, керування інформацією, співпраця, спілкування, створення контенту та знань, оцінка та вирішення проблем і технічних операцій, повинні бути отримані. Усі розглянуті навички передбачають навчання протягом життя та продуктивне використання технологій (Tolnaiová, 2020).

Крім того, необхідно, щоб цифрова освіта базувалася на ціннісних і моральних вимірах. Це переважно означає, що вона повинна дотримуватися певних моральних цінностей. Усвідомлення критичних, ціннісних і етичних аспектів відповідального використання цифрової інформації як мета аксіологічного виміру громадянської освіти є фундаментальною для вкрай необхідної медіа та цифрової грамотності, яка, здається, є детермінантою (sine qua non) нашого людського, особистого та соціального розвитку (Ethics and Education…, 2015; Tolnaiová, 2020).

3. Виклики цифровій громадянській освіті.

Незважаючи на те, що деякі дослідження демонструють, що цифрові інструменти дали змогу громадянам отримати доступ до інформації і підвищити її прозорість, посилити довіру до інституцій та уряду, а також контролювати поведінку політиків і представників уряду, ці технології не сприяли розвитку реальної участі громадян, у якій громадяни можуть вносити пропозиції, а всі верстви населення мають можливість долучитися (Manzuoli, Sánchez, 2019).

Серед ключових викликів, з якими стикаються сучасні демократії в епоху цифрових технологій, слід відзначити такі: зростаюча вразливість демократичних режимів до онлайн-поляризації та маніпуляцій; нові загрози правам людини та конфіденційності; необхідність узгодження бізнес-моделі соціальних медіа з їхньою відповідальністю перед демократичними суспільствами; обмеження зусиль авторитаристів щодо просування та поширення цифрових технологій стеження й контролю (Diamond, 2019).

Водночас на праксіологічному рівні експерти виділили такі виклики та загрози (Матусевич, 2018; Матусевич, 2024):

– надзвичайно висока швидкість змін у цифрових технологіях, що робить цифрову грамотність явищем процесуальним;

– проблеми індоктринації та загрози політичної маніпуляції / інформаційних війн у громадянській освіті;

– труднощі з віднаходженням релевантних методів / форматів для залучення учнів / студентів;

– проблема мейнстримінгового мислення на противагу критичному мисленню;

– соціальне відчуження та недовіра до технологій та цифрових форматів / продуктів;

– розрив у цифровій грамотності (представники різних вікових, соціальних, професійних груп);

– цифрова деменція;

– виклики плюральності та різноманітності;

– обмежена доступність цифрових рішень (наприклад, мобільних застосунків) вразливим групам населення (зокрема, мігрантам);

– недостатня співпраця освітян та розробників ІТ продуктів;

– відсутність єдиної платформи наявних цифрових рішень, методів кращих практик застосування цифрових технологій в громадянській освіті.

Однією з ініціатив, спрямованих на подолання означених викликів, стало створення Радою Європи програми «Цифрова громадянська освіта» (Digital Citizenship Education), метою якої є надання молодим громадянам інноваційних можливостей для розвитку цінностей, ставлень, навичок і знань, необхідних кожному громадянину для повноцінної участі та виконання своїх обов'язків у суспільстві. Цифрових громадян Рада Європи визначає як людей, здатних використовувати цифрові інструменти для створення, споживання, спілкування та позитивної і відповідальної взаємодії з іншими. Цифрові громадяни розуміють і поважають права людини, сприймають різноманітність і навчаються все життя, щоб не відставати від еволюції суспільства.

У свою чергу, цифрова громадянська освіта – це цілісний підхід, який спрямований на розвиток основних навичок і знань, необхідних у сучасному пов'язаному світі, а також на виховання цінностей і ставлень, які забезпечать їх розумне та осмислене використання. Компетентності цифрового громадянства охоплюють десять різних сфер діяльності під трьома парасольками: «бути онлайн», «благополуччя онлайн» і «права онлайн» (Developing and promoting…, 2020).

Ініціативи розвитку цифрового громадянства визначаються та формуються дев'ятьма керівними принципами, які поділяються на три типи: контекстуальні, інформаційні та організаційні (Developing and promoting…, 2020).

1. Контекстуальні принципи, які розглядаються як «передумови» цифрового громадянства.

Доступ до цифрових технологій є невід'ємною частиною повсякденного життя сучасного суспільства. Таким чином, рівний доступ для всіх громадян, зокрема доступ до шкіл, бібліотек і державних установ, а також збалансоване використання технологій, що відповідають віку, є важливими цілями політики.

Базові функціональні навички та навички цифрової грамотності дають змогу громадянам отримувати доступ, читати, писати, завантажувати та публікувати інформацію, брати участь в опитуваннях (тобто цифрові технології виступають засобом залучення до певної спільноти).

Захищена технічна інфраструктура зміцнює впевненість і довіру до цифрової участі в діяльності онлайн-спільноти. Це вимагає від постачальників цифрових платформ і операторів мобільного зв'язку створення безпечнішого цифрового середовища.

2. Інформаційні принципи, внутрішньо пов'язані з компетентностями, необхідними для моделі демократичної культури.

Знання прав і обов'язків лежить в основі активної участі цифрових громадян, а також формує їхні цінності та ставлення. Критичне розуміння прав і обов'язків поступово розвивається в онлайн- і офлайн-середовищах, в яких люди навчаються, живуть і взаємодіють.

Надійні джерела інформації необхідні для позитивної активної участі в житті громади. Без надійних джерел інформації певні верстви населення можуть бути знеохочені або позбавлені можливості цифрового громадянства, що призведе до негативізму чи навіть екстремізму.

Навички участі залежать від низки когнітивних і практичних навичок, спрямованих на розвиток критичного мислення, емпатії, культурного розуміння, необхідного для повного розуміння сенсу, а також вміння осмислено використовувати цифрові інструменти для вираження ідей і думок.

3. Організаційні принципи для сприяння «живому цифровому громадянству» на особистісному та суспільному рівнях.

Критичне мислення та вміння розв'язувати проблеми вимагають поєднання всіх чотирьох сфер та 20 компетентностей для демократичної культури, і їх можна розвинути шляхом дослідницької діяльності в різних контекстах навчання. Цифрові платформи та мобільні провайдери відіграють дедалі більшу роль, оскільки навчання значною мірою формується за допомогою наданих інструментів.

Комунікація передбачає здатність створювати, отримувати та поширювати інформацію, використовуючи відповідні інструменти, з урахуванням змісту, а також усвідомлюючи цінності та погляди, права й обов'язки, конфіденційність і безпеку.

Можливість участі дає громадянам ресурси здійснювати свої права та обов'язки в гнучкому, відкритому, нейтральному та безпечному режимах, не боючись покарання та маючи змогу активно просувати та захищати демократію, права людини та верховенство права (Recommendation CM/Rec, 2019).

Також експертними фокус-групами було сформульовано такі рекомендації щодо розвитку громадянської освіти в цифрову добу (Матусевич, 2018; Матусевич, 2024):

– проведення широкомасштабних освітніх та просвітницьких кампаній з питань застосування цифрових технологій в громадянській освіті, включно з тренінгами з питань диджиталізації для тренерів / викладачів;

– розвиток критичного мислення та критичного медіа мислення;

– використання сучасних освітніх інструментів змішаного навчання (blended learning);

– визначення та таргетування потреб різних цільових аудиторій;

– віднаходження та запровадження нових форм співпраці освітян та розробників ІТ-продуктів.

– Дослідники перманентно намагаються віднайти відповідь на такі запитання-виклики, що є релевантними не тільки для громадянської освіти, але й для освіти загалом задля збереження функціонування суспільства в умовах цифрової ери (Матусевич, 2018):

– якщо увага є сировиною, то якими є механізми залучення громадян та досягнення недеструктивного еквілібриуму;

– якими є успішні і доречні шляхи «приборкання» технологій;

– яким є вплив цих питань на розвиток демократії?

На думку Регіни Йозеф, засновниці консультативної агенції зі стратегічного прогнозування та інформаційного дизайну Sibylink (США), пошук відповіді на це питання слід здійснювати шляхом їх аналізу через три типи лінз: лінзи нейронаук («подвійна» грамотність і криза розуміння), політичні лінзи (дезінформоване суспільство не може підтримувати сучасну демократію), лінзи безпеки (когнітивна безпека) (Матусевич, 2018; Матусевич, 2024).

Очевидно, що у часи складних процесів трансформації соціальної архітектури, коли комунікація опосередковується цифровими технологіями, сталий рух до доступної освіти високої якості вимагає розроблення ініціатив, орієнтованих на учнів, які сприяють розвитку цифрової та медіаграмотності (Developing and promoting…, 2020), які вважаються вирішальними для розвитку в учнів усіх вікових груп здатності критично осмислювати інформацію та використовувати її ефективно, безпечно, відповідально й етично (Kahne & Bowyer, 2017). Ці ініціативи також вважаються важливими для розширення можливостей молодих людей для реалізації активної та повноцінної громадянської позиції в екосистемі нових медіа, оскільки вони заохочують їх брати участь

у житті суспільства в його економічному, соціальному та культурному вимірах і покращують їхню здатність робити усвідомлений вибір щодо соціально значущих тем (Developing and promoting…, 2020; Kahne & Bowyer, 2017).

Висновки. З нашої точки зору, у зв'язку з окресленими викликами особливої уваги потребує осмислення ролі вчителя / викладача в нових умовах цифрової доби. Адже з розвитком цифрових технологій вчитель / викладач дійсно втратив монополію на *знання*, але не повинен втрачати авторитетності у процесі *розпізнання*, здійснювати рух від ролі простого ретранслятора інформації у бік ролі каталізатора розвитку особистості студента. В цьому контексті опанування цифровою та медіаграмотністю є критично важливим.

Незважаючи на те, що необхідність ця є загальновідомою і майже загально усвідомлюваною, тенденції розвитку сучасних технологій і суспільства загалом висувають нові виклики для розвитку освіти загалом і громадянської освіти зокрема: транзитивність українського суспільства, особливості ціннісних трансформацій переходу (Матусевич, 2018; Матусевич, 2024), гібридність форм та феноменів вимагають відповідного освітнього супроводу на формальному, неформальному та інформальному рівнях.

Ця проблема набуває особливої популярності у транзитивних суспільствах (таких як Україна), де дуже часто дилема «свобода чи безпека» вирішується на користь безпеки. Це не дає змогу молоді сформувати соціальну відповідальність за спільне благо та відчуття причетності до спільного публічного простору. Таким чином, завдання цифрової громадянської освіти мають бути спрямовані на розвиток критичного мислення, науково обґрунтованого прийняття рішень та інновацій, заснованих на знаннях, а також на передачу демократичних цінностей (Matusevych, Shevchuk, 2022).

Список використаних джерел:

Area-Moreira M., & Pessoa T. (2012). From solid to liquid: New literacies to the cultural changes of Web 2.0. *Comunicar*, 19, 13–20. https://doi.org/10.3916/C38-2012-02-01.

Couldry N., Stephansen H., Fotopoulou A., MacDonald R., Clark W., & Dickens, L. (2014). Digital citizenship? Narrative exchange and the changing terms of civic culture. *Citizenship Studies*, 18 (6–7), 615–629. https://doi.org/10.1080/13621025.2013.865903.

Council of Europe. (2020). Developing and promoting digital citizenship education. Recommendation CM/Rec(2019)10 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 21 November 2019.

Diamond L. (2019). The threat of postmodern totalitarianism. *Journal of Democracy*, 30 (1), 20–24. https://doi.org/10.1353/jod.2019.0001.

Hintz A., Dencik L., & Wahl-Jorgensen K. (2017). Digital citizenship and surveillance society. *International Journal of Communication*, 11, 731–739.

Kahne J., & Bowyer B. (2017). Educating for democracy in a partisan age: Confronting the challenges of motivated reasoning and misinformation. *American Educational Research Journal*, 54 (1), 3–34. https://doi.org/10.3102/0002831216679817.

Lewin D., & Lundie D. (2016). Philosophies of digital pedagogy. *Studies in Philosophy and Education*, 35, 235–240. https://doi.org/10.1007/s11217-016-9514-7.

Manzuoli C. H., Sánchez A. V., & Bedoya E. D. (2019). Digital citizenship: A theoretical review of the concept and trends. *Turkish Online Journal of Educational* Technology, 18 (2), 10–18.

Matusevych T., & Shevchuk D. (2022). Developing responsible citizens in new realities: The case of science education. *Youth Voice Journal*, III (Special Issue), 45–53.

Матусевич Т. (2018). Громадянська освіта дигітальної доби: виклики та перспективи розвитку (огляд воркшопу «Дигітизація та громадянська освіта», 3–4 вересня 2018, Марсель). *Філософія освіти*, 23 (2), 265–269. https://doi.org/10.31874/2309-1606-2018-23-2-265-269.

Матусевич Т. (2024). Філософська парадигма наукової освіти: стратегії і практики розвитку відповідального громадянства: дис. … докт. філософ. наук. Український державний університет імені Михайла Драгоманова.

Olcott D., Carrera Farran X., Gallardo Echenique E.E., & González Martínez J. (2015). Ethics and education in the digital age: Global perspectives and strategies for local transformation in Catalonia. *RUSC. Universities and Knowledge Society Journal*, 12 (2). https://doi.org/10.7238/rusc.v12i2.2455.

Sanabria Mesa A.L., & Cepeda Romero O. (2016). La educación para la competencia digital en los centros escolares: La ciudadanía digital [Education for digital competence in schools: Digital citizenship]. *Revista Latinoamericana de Tecnología Educativa (RELATEC)*, 15 (2), 95–112. https://doi.org/10.17398/1695-288X.15.2.95.

Searson M., Hancock M., Soheil N., & Shepherd G. (2015). Digital citizenship within global contexts. *Education and Information Technologies*, 20, 729–741. https://doi.org/10.1007/s10639-015-9426-0.

Tolnaiová S. G. (2020). Transformation of education and training system in the context of digital information and communication technology in sociocultural perspective and its axiological and ethical dimension. *European Journal of Transformation Studies*, 8 (2), 89–105.

Žanony, R. (2018). Koniec verejnosti? Ako technológie ohrozujú demokraciu. Friedrich-Ebert-Stiftung.

References:

Area-Moreira, M., & Pessoa, T. (2012). From solid to liquid: New literacies to the cultural changes of Web 2.0. *Comunicar, 19*, 13–20. https://doi.org/10.3916/C38-2012-02-01.

Couldry, N., Stephansen, H., Fotopoulou, A., MacDonald, R., Clark, W., & Dickens, L. (2014). Digital citizenship? Narrative exchange and the changing terms of civic culture. *Citizenship Studies, 18* (6–7), 615–629. https://doi.org/10.1080/13621025.2013.865903.

Council of Europe. (2020). *Developing and promoting digital citizenship education. Recommendation CM/Rec(2019)10 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 21 November 2019.*

Diamond, L. (2019). The threat of postmodern totalitarianism. *Journal of Democracy, 30* (1), 20–24. https://doi.org/10.1353/jod.2019.0001.

Hintz, A., Dencik, L., & Wahl-Jorgensen, K. (2017). Digital citizenship and surveillance society. *International Journal of Communication, 11*, 731–739.

Kahne, J., & Bowyer, B. (2017). Educating for democracy in a partisan age: Confronting the challenges of motivated reasoning and misinformation. *American Educational Research Journal, 54* (1), 3–34. https://doi.org/10.3102/0002831216679817.

Lewin, D., & Lundie, D. (2016). Philosophies of digital pedagogy. *Studies in Philosophy and Education, 35*, 235–240. https://doi.org/10.1007/s11217-016-9514-7.

Manzuoli, C. H., Sánchez, A. V., & Bedoya, E. D. (2019). Digital citizenship: A theoretical review of the concept and trends. *Turkish Online Journal of Educational Technology, 18* (2), 10–18.

Matusevych, T. (2018). Hromadianska osvita dyhitalnoi doby: vyklyky ta perspektyvy rozvytku (ohliad vorkshopu "Dyhityzatsiia ta hromadianska osvita", 3–4 veresnia 2018, Marsel) [Civic education in the digital age: Challenges and prospects for development (Review of the workshop "Digitization and Civic Education", September 3–4, 2018, Marseille)]. *Filosofiia osvity, 23* (2), 265–269. https://doi.org/10.31874/2309-1606-2018-23-2-265-269. [in Ukrainian]

Matusevych, T. (2024). *Filosofska paradyhma naukovoi osvity: stratehii i praktyky rozvytku vidpovidalnoho hromadianstva* [Philosophical paradigm of science education: Strategies and practices for developing responsible citizenship] (Doctoral dissertation, Ukrainian State Mykhailo Drahomanov University). [in Ukrainian]

Matusevych, T., & Shevchuk, D. (2022). Developing responsible citizens in new realities: The case of science education. *Youth Voice Journal, III* (Special Issue), 45–53.

Olcott, D., Carrera Farran, X., Gallardo Echenique, E.E., & González Martínez, J. (2015). Ethics and education in the digital age: Global perspectives and strategies for local transformation in Catalonia. *RUSC. Universities and Knowledge Society Journal, 12* (2). https://doi.org/10.7238/rusc.v12i2.2455.

Sanabria Mesa, A. L., & Cepeda Romero, O. (2016). La educación para la competencia digital en los centros escolares: La ciudadanía digital [Education for digital competence in schools: Digital citizenship]. *Revista Latinoamericana de Tecnología Educativa (RELATEC), 15* (2), 95–112. https://doi.org/10.17398/1695-288X.15.2.95.

Searson, M., Hancock, M., Soheil, N., & Shepherd, G. (2015). Digital citizenship within global contexts. *Education and Information Technologies, 20*, 729–741. https://doi.org/10.1007/s10639-015-9426-0.

Tolnaiová, S. G. (2020). Transformation of education and training system in the context of digital information and communication technology in sociocultural perspective and its axiological and ethical dimension. *European Journal of Transformation Studies, 8* (2), 89–105.

Žanony, R. (2018). *Koniec verejnosti? Ako technológie ohrozujú demokraciu* [The end of the public sphere? How technologies threaten democracy]. Friedrich-Ebert-Stiftung [in Slovak].

Дата першого надходження статті до видання: 23.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.08.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.10.2026